

Т.Л. ТОМНЮК*(Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету, м. Чернівці, Україна)*

Шляхи максимізації доходів держави від провадження туристичної діяльності

Стаття присвячена визначенню шляхів збільшення державних доходів в Україні від провадження туристичної діяльності. Виокремлено фактори, які визначають формування національного доходу від туризму. Проаналізовано окремі тенденції туризму в Україні. Встановлено рейтинг України серед європейських країн щодо відвідування іноземними особами. Визначено середній показник витрат, що припадає на одного іноземця в десятичі найбільш відвідуваних туристами країн Європи. Обґрунтовано наявність невикористаних резервів туристичного потенціалу України. Доведено, що питання забезпечення зростання доходів держави від ведення туристичної діяльності лежить не у сфері оподаткування суб'єктів туристичної індустрії, а у стимулюванні активізації попиту на туристичні послуги в Україні. Визначено потенціал зростання доходів місцевих бюджетів від адміністрування туристичного збору. Окреслено передумови активізації туристичних потоків в Україні, а саме: зростання рівня доходів громадян України, розвиток національної інфраструктури, залучення інвестицій.

Ключові слова: туризм, туристична діяльність, доходи, оподаткування, інвестиції.

Т.Л. ТОМНЮК*(Черновицкий государственный торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета, г. Черновцы, Украина)*

Пути максимизации доходов государства от осуществления туристической деятельности

Статья посвящена определению путей увеличения государственных доходов от осуществления туристической деятельности. Выделены факторы, определяющие формирование национального дохода от туризма. Проанализированы отдельные тенденции туризма в Украине. Установлен рейтинг Украины среди европейских стран по посещению иностранными лицами. Определены средний показатель расходов, приходящихся на одного иностранца в десятке самых посещаемых туристами стран Европы. Обосновано наличие неиспользованных резервов туристического потенциала Украины. Доказано, что вопрос обеспечения роста доходов государства от ведения туристической деятельности лежит не в сфере налогообложения субъектов туристической индустрии, а в стимулировании активизации спроса на туристические услуги в Украине. Определен потенциал роста доходов местных бюджетов от администрирования туристического сбора. Обозначены предпосылки активизации туристических потоков в Украине, а именно: рост уровня доходов граждан Украины, развитие национальной инфраструктуры, привлечение инвестиций.

Ключевые слова: туризм, туристическая деятельность, доходы, налогообложение, инвестиции.

T.L. TOMNYUK*(Chernivtsi Trade and Economics Institute of Kyiv National Trade and Economics University, Chernivtsi,
Ukraine)*

Ways to Maximize Public Revenues from Travel Industry

The article is devoted to identification of the ways to increase public revenues from travel industry. The factors are defined which determine formation of national income from tourism. Individual trends of tourism in Ukraine are analyzed. The rating of Ukraine is set among European countries in number of foreign visitors. Average index of expenses is defined per one foreigner in the ten countries of Europe mostly visited by tourists. Availability of spare reserves is grounded for tourist potential of Ukraine. It is shown that public revenue growth depends not on the taxation of travel industry entrepreneurs but on stimulation of more active demand for travel service in Ukraine. Potential is defined for local budget income increase from administrating of travel fees. Prerequisites are indicated for more active

Постановка проблеми. У світовій практиці туризм займає вагомe місце серед галузей як національної економіки, так і зовнішньоекономічної орієнтації. Туризм виконує функції міждержавних обмінів, налагодження торговельно-економічних і ділових контактів, а також виступає джерелом надходження іноземної валюти та податків в державну казну. У 2013 році подорожі здійснював кожен сьомий житель планети, і цей мільярд осіб залишив у країнах перебування 1,5 трлн. дол. Частка туризму у світовому експорті товарів та послуг становить майже 13 %, а в країнах Європейського Союзу – 14 % [14].

Туризм формує 8 % сукупного ВВП країн ЄС і забезпечує близько 11 % їх економічного зростання. Кількість робочих місць у туристичній індустрії держав співдружності становить 12 % від загальної чисельності працюючих [3]. При цьому в Україні туризм, за даними експертів, формує всього 1,5 % сукупного ВВП [6].

За прогнозами Всесвітньої туристичної організації, у найближчі десятиліття очікується «бум» розвитку туризму. Прогнозується, що до 2020 р. обсяги міжнародних туристичних потоків зростуть у 2,2 рази відносно показників 2000 р. (з 698 млн. до 1,561 млрд. поїздок), а частка зростання доходів від туризму – у 4,2 рази (з 476 млрд. дол. до 2 трлн. дол.). Індустрія туризму, а також суміжні туризму сектори національної економіки забезпечуватимуть створення до 10 % ВВП Євросоюзу (що оцінюється на рівні 24 млн. робочих місць) [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих аспектів розвитку туризму присвячені праці ряду вітчизняних науковців, зокрема А.В. Грянило, В.Г. Гуляєва, М.І. Долішнього, В.Ф. Кифяка, М.А. Любіцевої, М.П. Мальської та інших. Проте поза їх увагою залишилися питання зростання доходів держави за рахунок нарощування туризму в Україні, що і обумовлює необхідність проведення подальших досліджень у даній площині. Враховуючи світові тенденції активізації туризму та його важливу роль у стимулюванні економічного зростання, необхідно підняти його пріоритет і максимально використовувати відповідний потенціал в Україні.

Метою статті є визначення шляхів максимізації державних доходів від провадження вітчизняної туристичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Доходи від туризму для кожної окремої країни визначаються такими факторами:

- інтенсивністю внутрішнього туризму резидентів в країні;
- інтенсивністю туризму резидентів за кордон – зовнішнього туризму резидентів;
- інтенсивністю іноземного туризму – туризму нерезидентів в країні.

Національний дохід від активізації туризму зростає за рахунок оплати туристами послуг туроператорів та турагентів, екскурсоводів, транспортного, ресторанного та готельного сектору економіки, споживання товарів та послуг. У процесі оподаткування частина доходу зазначених суб'єктів вилучається у бюджети та фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування. Крім того, внаслідок споживання товарів та послуг в Україні туристами сплачуються непрямі податки в ціні. Таким чином, податкові доходи держави від туризму формуються у результаті оподаткування суб'єктів туристичної діяльності та супутніх їй сфер прибутковими податками (податком на прибуток, податком на доходи фізичних осіб, єдиним податком) та непрямими податками (акцизним податком та податком на додану вартість).

Сьогодні тенденції внутрішнього туризму в Україні є регресивними: за даними Державної служби статистики України [8] у порівнянні з 2000 р. кількість туристів-резидентів, які подорожували та відпочивали в Україні, у 2013 р. зменшилася майже удвічі (із 1,4 млн. осіб до 703 тис.). Разом з тим чисельність українців-туристів, що виїжджали за кордон, за зазначений період зросла у 8,8 рази (із 285 тис. до 2,5 млн. осіб). Отже, переважна більшість суб'єктів туристичної діяльності України займається виїзним туризмом: у 2013 р. кількість направлених туристів за кордон перевищила кількість наданих послуг внутрішнім туристам у 3,6 рази. На 60 % скоротилася і чисельність екскурсантів (екскурсантами вважаються особи, яким надаються послуги з організації подорожей на території України, що не перевищують 24 годин, у супроводі фахівця-екскурсовода за заздалегідь складеними маршрутами з метою ознайомлення з пам'ятками історії, культури, природи, музеями, з визначними місцями тощо) – з 1,6 млн. осіб у 2000 р. до 658 тис. у 2013 р.

За даними Всесвітньої туристичної організації Україна в десятці найбільш відвідуваних іноземцями країн Європи (табл. 1). Дані таблиці демонструють, що не зважаючи на високий рейтинг щодо відвідування України іноземцями, обсяг грошових коштів, що залишається в країні, у порівнянні з показниками інших країн десятки є найнижчим. Так, у порівнянні з Грецією, яку за підсумками 2013 р. відвідало на 27,5 % (6,8 млн.) іноземців менше, ніж Україну, грошові надходження від іноземних осіб більше, ніж втричі перевищують аналогічний показник в Україні (15,9 млрд. дол. в Греції у порівнянні з 5,1 млрд. дол. в Україні). Середній показник грошових витрат на одного іноземця в Україні становить 205,8 дол. Для порівняння: у Греції – 889,9 дол., у Росії – 422,1 дол., у Німеччині – 1308,3 дол.

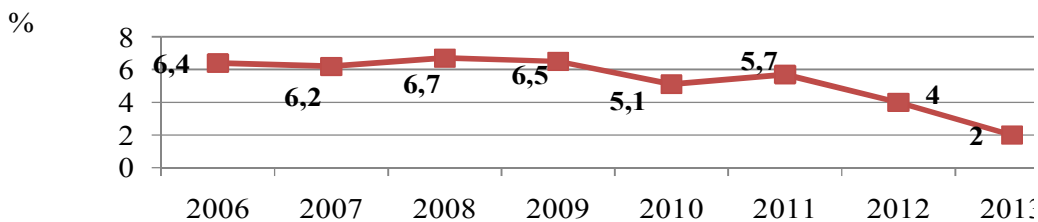
Рейтинг відвідування європейських країн іноземними туристами у 2013р.

Рейтинг	Кількість іноземців, що відвідали країну, млн.	Міжнародні надходження від перебування іноземців, млн. дол.	Середній показник грошових витрат, що припадає на одного іноземця, дол. США
1. Франція	83,0	56098	675,9
2. Іспанія	60,7	60435	995,6
3. Італія	47,7	43912	920,6
4. Туреччина	37,8	27997	740,7
5. Німеччина	31,5	41211	1308,3
6. Великобританія	31,2	40597	1301,2
7. Росія	28,4	11988	422,1
8. Австрія	24,8	20106	810,7
9. Україна	24,7	5083	205,8
10. Греція	17,9	15930	889,9

Джерело: Складено за даними [14].

Дані Державної служби статистики свідчать про стрімке зниження значення організованого туризму іноземних громадян, що відвідали Україну. Так, у

2013 р. метою в'їзду в Україну туризм виступав лише для 2 % іноземних громадян [8] (рис. 1).

1

Рис. 1. Частка організованих туристів у загальному обсязі іноземних осіб, що відвідали Україну

Враховуючи зазначене, можна говорити про невикористані резерви туристичного потенціалу України. Наведемо окремі факти туристичної привабливості України. На державному обліку перебуває 130 тис. пам'яток, у тому числі 57 тис. пам'яток археології, 51 тис. пам'яток історії, 6 тис. пам'яток монументального мистецтва, 16 тис. пам'яток архітектури, містобудування та садово-паркового мистецтва. Функціонує 60 історико-культурних заповідників, у тому числі 15 національних. У списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – сім вітчизняних об'єктів. Курорти та рекреаційні території країни сягають 9,1 млн. га або 15 % території. Експлуатаційні запаси мінеральних вод - 64 тис. куб. м. на добу [1].

Поширеними інструментами стимулювання розвитку туризму в світі є: надання прямої фінансової підтримки, кредитування на пільгових умовах, надання в оренду земельних ділянок під будівництво готельних комплексів на довготривалий термін за символічну плату, податкові стимули. Зазначимо, що податковими стимулами, які використовуються в окремих економічно розвинутих країнах у сфері

туристичної індустрії, є: застосування знижених ставок ПДВ та податку на прибуток, звільнення від оподаткування, застосування методів прискореної амортизації щодо інвестицій у туризмі, звільнення від оподаткування на визначений термін (податкові канікули).

Єдиним податковим стимулом в Україні, спрямованим на розвиток готельного сектору, як складової туристичної інфраструктури України, є передбачене Податковим кодексом тимчасове звільнення (до 1 січня 2020 року) від оподаткування прибутку суб'єкта господарської діяльності, отриманого від надання готельних послуг у готелях категорій «п'ять зірок», «чотири зірки» і «три зірки». Така пільга надається за умови, що суми вивільнених коштів (суми податку, які внаслідок застосування податкової пільги не сплачуються до бюджету та залишаються в розпорядженні платника податку) спрямовуються таким платником на створення чи переоснащення матеріально-технічної бази, збільшення обсягу виробництва (надання послуг), запровадження новітніх технологій, повернення кредитів, використаних на зазначені цілі, та сплату

Фінанси та оподаткування

процентів за ними. Інших пільг чи преференцій в податковому законодавстві України щодо туристичного бізнесу не існує.

При провадженні діяльності у сфері туризму суб'єкти господарювання мають право оподатковуватися:

- за загальною системою оподаткування, що передбачає сплату усіх обов'язкових платежів, на які платник податків має об'єкт оподаткування (податок на прибуток, податок на додану вартість, плата за землю – у випадку володіння земельною ділянкою, інші);

- за спрощеною системою оподаткування, що передбачає сплату єдиного податку та звільняє від сплати податку на прибуток підприємств; податку на доходи фізичних осіб у частині доходів, що отримані в результаті господарської діяльності фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності (СПД) у сфері туризму; земельного податку, крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються ними для провадження господарської діяльності; податку на додану вартість з операцій з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України (крім податку на додану вартість, що сплачується фізичними та юридичними особами, які обрали ставку єдиного податку, що передбачає сплату ПДВ).

Туристичний оператор – платник податку на прибуток (юридична особа), який реалізує туристичний продукт або інші туристичні послуги, до складу податкових доходів включає вартість послуг у повному обсязі, до складу податкових витрат – витрати, пов'язані з виконанням цих послуг, відповідно до розділу III Податкового кодексу України. Туристичний агент, який здійснює посередницьку діяльність у сфері надання туристичних послуг, до складу доходів відносить суму коштів або вартість майна, що надходять йому в межах договорів комісії, доручення, консигнації та інших аналогічних цивільно-правових договорів. Ставка оподаткування прибутку – базова, 18 % [5].

Фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють туристичну діяльність і оподатковуються за загальною системою, виступають платниками податку на доходи фізичних осіб. Об'єктом оподаткування є чистий прибуток, який визначається за правилами оподаткування прибутку підприємств. Проте ставка становить 15 %, якщо чистий прибуток не перевищує 10 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої станом на 1 січня звітного року, та 20 % – до частини такого перевищення [7].

Порядок оподаткування туроператорської та турагентської діяльності податком на додану вартість регламентовано ст. 207 Податкового кодексу України. Базою оподаткування в разі проведення операцій з постачання туристичним оператором туристичного продукту (туристичної послуги) є винагорода, яка визначається як різниця між вартістю поставленого ним туристичного продукту (туристичної послуги) та вартістю витрат, понесених таким туристичним оператором внаслідок придбання (створення) такого туристичного продукту (туристичної послуги). Ставка ПДВ – 20 % [5].

Правила оподаткування за спрощеною системою суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сфері туризму, подані у табл. 2. Для туристичного агента доходом є виключно сума отриманої винагороди. По II групі для фізичних осіб – СПД існує обмеження щодо надання послуг виключно платникам єдиного податку та населенню, що може стати мотивом до переходу платника єдиного податку до III групи.

Загалом в ході податкової реформи відбулося вагоме зменшення податкового навантаження як в оподаткування податком на прибуток (ставку знижено із 25 % до 18 %), так і в оподаткуванні за спрощеною системою (ставки знижено для підприємств із 6 % та 10 % до 2 % і 4 %).

Таблиця 2

Умови та ставки оподаткування єдиним податком суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сфері туризму

Групи	Кількість працівників	Обсяг виручки, грн.	Ставка єдиного податку
2 – фізичні особи – СПД	кількість найманих працівників не перевищує 10 осіб	1 500 000	до 20 % мінімальної заробітної плати (встановлюється рішенням органу місцевого самоврядування)
3 – фізичні особи – СПД, юридичні особи	кількість найманих працівників не обмежена	20 000 000	2 % від доходу - у разі сплати ПДВ; 4 % від доходу - у разі включення ПДВ до складу єдиного податку

Джерело: Складено на підставі [5, 7].

Оцінюючи систему обов'язкових платежів, що сплачуються в процесі провадження туристичної діяльності, можна зробити висновок, що податкова система не здійснює прямого стримуючого впливу на розвиток туристичного бізнесу в Україні, оскільки умови оподаткування є доволі ліберальними.

Опосередковано рівень громадян України, що залишається після сплати податків, визначає попит на туристичні послуги та, відповідно, рівень доходів у туристичних операторів та агентів.

Вважаємо, що питання забезпечення зростання доходів держави від ведення туристичної діяльності

лежить не у сфері оподаткування суб'єктів туристичної сфери, а у стимулюванні активізації попиту на туристичні послуги в Україні. У цьому контексті засоби стимулювання попиту доцільно визначати залежно від категорій споживачів таких послуг: внутрішніх – громадян України, та зовнішніх – іноземних громадян.

Щодо громадян України – інтенсивність туризму прямо пропорційна рівню доходів українців. Так, у

кризовому 2009 р. зменшення споживання туристичних продуктів спостерігалось як щодо туризму за кордон (на 29 % у порівнянні з показником 2008 р.), так і серед внутрішніх туристів, які обслуговувалися суб'єктами туристичної діяльності (21 %).

Світові тенденції демонструють: попит на туристичні продукти залежить від рівня добробуту громадян (табл. 3).

Таблиця 3

Рейтинг країн – найбільш активних громадян-туристів

№ країни у рейтингу найбільш активних громадян – туристів	Країна	ВВП на душу населення (на основі паритету купівельної спроможності), дол. США	Середня заробітна плата, дол. США
1	Фінляндія	39812	4437,2
2	США	53042	4695,0
3	Швеція	45148	4751,3
4	Німеччина	44469	3978,0
5	Норвегія	65461	6986,2
Україна		8790	409,6

Джерело: Складено за даними [10, 11, 12].

Так, за підсумками 2013 році п'ятірка країн, громадяни яких найбільше подорожували – це Фінляндія, США, Швеція, Німеччина та Норвегія. Такі тенденції обумовлюються високим рівнем доходів у зазначених країнах, про що свідчить рівень ВВП на душу населення (на основі паритету купівельної спроможності) та середньої заробітної плати. Для порівняння: ВВП в Україні на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) у 4,5–7 разів є нижчим, ніж аналогічний показник у зазначеній п'ятірці, а середня заробітна плата – у 10-17 разів.

Отже, обов'язковою передумовою активізації туризму серед громадян України є зростання рівня їх доходів.

Специфікою подорожування та відпочинку українців на території України є здебільшого самостійна організація туру: проїзд, найм житла. У контексті активного розвитку в Україні так званого «зеленого туризму», особливо на Прикарпатській, Приазовській та Причорноморській території, актуальним питанням є забезпечення легалізації діяльності суб'єктів господарювання у цьому секторі за рахунок співпраці представників податкових органів та органів місцевого самоврядування (спільні перевірки, обмін інформацією та інші). Легалізація фізичних осіб – орендодавців житла – обумовить зростання надходжень до місцевих бюджетів туристичного збору – місцевого збору, платниками якого є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної та міської ради про встановлення туристичного збору, та отримують (споживають) послуги з тимчасового проживання (ночівлі) із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк. Туристичний збір справляється за ставкою у розмірі від 0,5 до 1 відсотка вартості усього

періоду проживання (ночівлі), за вирахуванням податку на додану вартість [5].

Підвищений попит вітчизняних туристів на відпочинок за кордоном обумовлюється якістю сервісу за помірні кошти. З функціонуючих в Україні понад 3800 готелів та інших аналогічних засобів розміщення кількість вітчизняних готелів, що отримали свідоцтва про встановлення категорій «одна зірка» – «п'ять зірок», становить 181 одиницю [3] (лише 4,8 %). В Україні існують курортні комплекси з європейською якістю обслуговування, проте вартість відпочинку в таких комплексах є значно вищою у порівнянні з подібними структурами в окремих іноземних країнах. Таким чином, з метою стимулювання внутрішнього туризму в Україні пріоритетним напрямком державної політики у сфері туризму має стати застосування стимулів щодо залучення інвестицій для розбудови курортних комплексів. Зростання кількості новостворених суб'єктів у цій сфері обумовить здорову ринкову конкуренцію, результатом якої стане підвищення рівня комфорту, якості обслуговування, харчування при одночасному зниженні його собівартості.

У цьому контексті цікавим для України є досвід Болгарії, в якій для розвитку готельного сектору залучалися кредити іноземних компаній та іноземні інвестиції з подальшим отриманням прибутків чи поверненням кредитів у вигляді можливості безкоштовного або пільгового відпочинку в цих готелях. Прикладом успішного фінансового інструменту впливу на розвиток туристичного комплексу є спеціальні економічні зони туристсько-рекреаційного типу (СЕЗ ТР), які дали поштовх для розвитку таких всесвітньо відомих курортів, як Анталія (Туреччина), Хургада (Єгипет), Сусс та Зарзіс (Туніс), Барселона (Іспанія), Дубаї (ОАЕ) та інші. СЕЗ ТР вважається частина території країни, на якій встановлений спеціальний режим господарської

діяльності, привілейований порядок застосування фіскальних, фінансових та адміністративних інструментів: повне або часткове звільнення від оподаткування, надання пільгових кредитів (у т.ч. державою), мінімізація бюрократичних процедур.

Щодо іноземних туристів – головною передумовою активізації їх притоку в Україну є розвиток національної інфраструктури (доріг, готелів, кафе, транспортних сполучень, інтернет-зв'язку, медицини тощо). Найпоказовішим у контексті розвитку туристичного бізнесу для нашої держави є турецький досвід. Наприкінці 60-х років минулого століття там прийняли 15-річний план розвитку економіки. Власне туристичній галузі в цьому плані відводили близько 5 %. Але туризм було визнано повноцінним і важливим сектором економіки, що потребував окремої уваги з боку держави. Для Туреччини це мало несподіваний результат: уже через 10 років доходи країни від туризму зросли із 7 млн. дол. до 200, тобто більше, ніж у 25 разів. Влада зробила висновок, що туризм необхідно активно розвивати, і прийняла інтегровані плани розвитку визнаних перспективними з туристичного погляду провінцій, почали за державний кошт будувати дороги. Фактично у країні щороку будують до 2 тис. км нових високоякісних шляхів [4].

Зазначимо, що інвестиції в інфраструктурні проекти стали головною передумовою активізації економічного зростання та залучення іноземних інвестицій в економіку ряду країн, наприклад, Китаю, Сінгапуру, африканських країн. Досвід Китаю демонструє, що в країну змогли залучити інвесторів лише після виконання величезної будівельної програми по створенню в своїх СЕЗ найсучаснішої інфраструктури. До 80 % всіх витрат покривалося за рахунок бюджету країни, а іноземні інвестиції прийшли в СЕЗ після створення необхідних для бізнесу умов [2]. Для розвитку телекомунікацій, об'єктів енергетики, будівництва аеропортів, залізниць, платних доріг Китай продовжує залучати іноземні інвестиції. За показником загальної протяжності швидкісних автострад (41 тис. км) Китай займає II місце у світі [9, с. 16].

Висновки. Таким чином, державна політика у сфері підтримки і розвитку туризму повинна бути спрямована на стимулювання інвестицій в курортні, готельно-ресторанні комплекси, розбудову інфраструктури. Водночас тільки підвищення рівня добробуту громадян України сприятиме активізації їх попиту на туристичні продукти, тобто зростанню інтенсивності внутрішнього та зовнішнього туризму резидентів. Розвинута, сучасна інфраструктура, безпека та культура в Україні сприятимуть зростанню туристичного іміджу країни на ринку міжнародного туризму, збільшенню туристичних потоків, грошових надходжень (у т.ч. і валютних) від провадження туристичної діяльності і супутніх такої діяльності сферах (торгівлі, готельному та ресторанному бізнесі) та, як наслідок, зростанню доходів держави.

4 Список використаних джерел

1. Винниченко І. Кому потрібен туризм / І. Винниченко // Економічна правда. – 28.10.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/columns/2014/10/28/501487/vie_w_print/.
2. Гець В. Спеціальні економічні зони: «чорні діри» чи точки економічного зростання? / В. Гець, В. Семиноженко // Дзеркало тижня. – 2006. – № 44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/spetsialni_ekonomichni_zoni_chorni_diri_chi_tochki_ekonomichnogo_zrostannya.html.
3. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 638-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-p>.
4. Пахля А. Туризм в Україні ще потрібно створити ... / А. Пахля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=802.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.47.11&nobreak=1>.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про туризм» (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=49894&pf35401=291910>.
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України 28 грудня 2014 р. № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page>.
8. Туристичні потоки: Офіційна інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Дейч Т.Л. Африка в стратегии Китая / Т.Л. Дейч. – М.: Институт Африки РАН, 2008. – 326 с.
10. GDP per capita based on purchasing power parity (PPP) / The world Bank [Electronic resource]. – Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD/countries?display=default>.
11. Gross Average Monthly Wages by Country and Year / United Nations economic commission for Europe [Electronic resource]. – Mode of access: <http://w3.unece.org/pxweb/database/STAT/20-ME/3-MELF/?lang=1>.
12. The world's most well-travelled nations revealed: Finns and Americans holiday 7.5 times a year ... but Brits only take three trips / Travel news/ – 23 October 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.dailymail.co.uk/travel/travel_news/article-2802855/The-world-s-travelled-nations-revealed-Finns-Americans-holiday-7-5-times-year-Brits-three-trips.html#ixzz3PXttJqh4.
13. Tourism 2020 Vision [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.unwto.org/facts/eng/vision.htm>.
14. UNWTO Tourism Highlights, 2014 Edition [Electronic resource]. – Mode of access: <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2014-edition>.